

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-11>

УДК 159.922.73:37.013(045)

Федорченко С.В.Навчально-науковий інститут інноваційних освітніх технологій,
Національний авіаційний університет**ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА ТА МІСЦЕ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В НІЙ**

Анотація. У статті розкривається зміст понять «дистанційне навчання», «дистанційна освіта», «інформаційно-освітнє середовище», «прокрастинація», «тьютор», «фрустраваність». Розкрито причини необхідності розвитку дистанційної освіти на Україні та принципи психологічних і організаційних особливостей дистанційної форми навчання з сучасних умов розвитку освіти. Наголошується на відмінностях дистанційної форми навчання від традиційної. Виокремлено певні індивідуальні психологічні особливості, що виникають у слухачів під час засвоєння навчального матеріалу. Також з'ясовано проблеми з якими стикаються викладачі при організації та впровадженні дистанційної форми навчання. Проводиться теоретичний аналіз психологічного забезпечення та його місця у системі дистанційної освіти України.

Ключові слова: асиміляція, дистанційне навчання, дистанційна освіта, інформаційно-освітнє середовище, прокрастинація, тьютор, фрустраваність.

Fedorchenko SvitlanaEducational and Research Institute Innovative Educational Technologies,
National Aviation University**DISTANCE EDUCATION AND PLACE OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT IN IT**

Summary. The article defines the notions of «assimilation», «distance learning», «distance education», «information and educational environment», «procrastination», «tutor», «frustration». Revealed reasons for the necessity of development of distance education in Ukraine and principles of psychological and organizational peculiarities of distance form of education in modern conditions of educational development. The basis of problems in application of distance learning in Ukraine is highlighted, namely: computer-technological, organizational-management, psychological-pedagogical, financial-economical and normative-legal. Noted the differences in distance form of education from the traditional, both advantages and shortcomings. Analyzed influence of impersonal communication in the process of mastering the knowledge of listeners during the study, as well as the consequences of influence on the psyche of listeners, which occur in the process of human interaction with global information networks. Attention is paid to the need to improve the quality of the proposed training materials in connection with the new information plane. It is noted on the increase of the role of the listener in the educational process, requiring support for psychological means. The problem faced by teachers in the organization and implementation of distance form of education is elucidated. The analysis of differences in the work of the teacher of traditional teaching in porivnannі with the distance. Pedagogical, psychological and professional qualities of THE teacher. Particular attention is paid to the purposes of communication between a teacher and a listener, as a valuable-orientation (the transfer of socially significant and professionally-important norms and values) and the incentive (support and motivation of the listener's activity). The psychological peculiarities of students of the educational process in the web-environment of distance learning are outlines, which will significantly increase the efficiency of learning materials assimilation. In particular, it is noted on such cognitive processes as: perception, memory, thinking, attention. Reveals the content of 'effect of technical oversaturation' and 'informational overload of brain'. Analyzed general state of psychological support and its place in the system of distance education in Ukraine.

Keywords: assimilation, distance learning, distance education, information and educational environment, procrastination, tutor, frustration.

Постановка проблеми. Перехід суспільства від індустріального до інформаційного став поштовхом до впровадження інформаційних технологій у всіх галузях суспільного життя. Не стає виключенням і освіта. Сучасні інформаційні технології відкривають нові перспективи для підвищення ефективності освітнього процесу. Велика роль надається методам активного пізнання, самоосвіті, дистанційним освітнім програмам [4].

Сьогодні є різні трактування сутності дистанційної освіти, які відображають різноманіття підходів до його тлумачення. У багатьох випадках термін «дистанційна освіта» використовується поряд або замість терміна «дистанційне навчання», «дистантне навчання» тощо.

Так, у Проекті концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 років [6], за основу

прийнято таке визначення: **дистанційна освіта (ДО)** – це комплекс освітніх послуг, що надаються широким верствам населення у країні і за її мережами за допомогою спеціалізованого інформаційного освітнього середовища, яке базується на засобах обміну навчальною інформацією на відстані (супутникове телебачення, радіо, комп'ютерний зв'язок та ін.). Отже, у цьому визначенні наголошується на розумінні ДО як комплексу освітніх послуг, якими може скористатися будь-яка людина. Другий аспект у цьому визначенні пов'язаний з розумінням цієї системи як технічної, що підкреслюється поняттям **інформаційно-освітнього середовища (ІОС)**, і трактується як сукупність інформаційних ресурсів, технічних засобів і каналів телекомунікації [6].

Необхідність розвитку ДО підтверджує сучасне освітнє буття, а гнучкість й динаміка, певною

мірою санкціонують і дозволяють застосовувати її у якості самостійної форми – дистанційної. Принадно перевагою дистанційної форми є її незалежність від простору та часу, тобто від відстані суб'єктів навчальної взаємодії та часового параметру вступу в дану взаємодію [5].

Проте, система дистанційного навчання має і свої недоліки. По-перше, для успішної корекції навчання та адекватного оцінювання важливо мати безпосередній контакт із здобувачем, а у ДО домінує знеособлене спілкування. Будь-яке, навіть найшвидше, спілкування через Інтернет – це лише опосередковане спілкування. Особисте, живе спілкування залишається поза кадром [1]. Крім того, орієнтованість на технічні засоби, на віртуальне середовище, постійна концентрація на екрані монітора, тривале включення у віртуальний світ не може не відобразитися на внутрішньому стані слухача.

По-друге, все очевиднішим стає той факт, що процес взаємодії людини з глобальними інформаційними мережами впливає на її психіку. Так, фрагментарність і роздрібненість інформації призводить до збільшення когнітивного навантаження на її сприйняття, використання гіпертекстового режиму, підтримуваного всіма веб-серверами, потребує вміння орієнтуватися у складній і часто заплутаній системі посилення, під час тривалої роботи на людину починає впливати «інформаційний шум» [2].

По-третє, при тривалому дистанційному навчанні, слухач перестає правильно формулювати свої думки, висловлюватись та проводити дискусійне обговорення. Разом з тим, така форма навчання потребує свідомого і мотивованого підходу до отримання освіти. Можливість навчатися у зручний час може перетворитися не на систематичне навчання, а на постійну **прокрастинацію** (відкладання неприємних завдань на потім) цього виду діяльності. Саме тому дистанційна форма потребує особливої самоорганізованості та вміння розрахувати свій час [3].

Перехід у нову інформаційну площину вимагає нових вимог до якості пропонованих навчальних матеріалів. У користувачів комп'ютерних мереж виникає низка психологічних новотворів (інтересів, мотивів, потреб, установок, форм психологічної і соціальної активності), безпосередньо пов'язаних із цим новим простором. Кардинально відмінним від традиційної моделі навчання є зростання ролі слухача в навчальному процесі, що потребує його підтримки психологічними засобами.

Суттєво змінюється в цьому навчальному процесі і роль викладача. На нього покладаються такі функції, як координування пізнавального процесу, коригування курсу, що вивчається, консультування слухачів під час впорядкування індивідуального навчального плану, керування їхніми навчальними проектами тощо. Він допомагає студентам у їхньому професійному самовизначенні.

Важливою якістю **тьютора** (розробника курсу – викладача) є вміння проводити навчальні консультації і мати навички психологічної підтримки студента. Практика показує, що блискучий викладач в аудиторії часто не може бути тьютером в системі ДО [3].

Вище було виокремлено певні індивідуальні психологічні особливості, що виникають у слухачів під час засвоєння навчального матеріалу. Це спонукає до створення сутнісно нової організації освітнього процесу у дистанційному навчанні. Складовою цього процесу є психологічне забезпечення у системі ДО, яке досі не було розглянуто й досліджено на певному рівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективному впровадженню дистанційного навчання в систему вищої освіти України сприяло вивчення та творче використання теоретичних надбань і досвіду зарубіжних країн.

Проблему стану та перспектив розвитку ДО, її специфіку, зміст, форми, методи і принципи організації порушували у своїх працях американські, канадські, європейські та австралійські науковці: Т. Андерсон, В. Ачер, Дж. Боат, Д. Ботчер, Е. Вагнер, Ч. Ведмеєр, К. Вудлі, М. Докендорф, Р. Гаррисон, М. Каллаган, Д. Кіген, Б. Кінг, П. Кліффорд, Д. Консідайн, М. Маклюен, К. Мередіт, М. Морабіто, М. Мур, О. Петерс, К. Роджерс, В. Стайнер, Д. Тейлор, С. Толбот, Г. Уїлмот, Д. Шеррон, М. Фуллан, Ж. Хейсс, Б. Холмберг, Дж. Холлоуей та ін.

Значний внесок в організацію наукових досліджень і впровадження в педагогічну практику ідей ДО зробили й російські фахівці: О. Андреев, А. Бершадський, Т. Вороніна, Б. Вульфсон, В. Дьомкін, І. Ібрагімов, І. Мелюхін, Є. Полат, Є. Скребицький, В. Солдаткін, В. Тихомиров, А. Хуторський та ін.

Питаннями перспективи використання дистанційного навчання на Україні займалися Г. Козлакова, К. Корсак, П. Стефаненко та ін. Моделюванням і прогнозуванням розвитку ДО займалися Ю. Заячук, М. Коваль та ін., питаннями контролю знань і їх оцінювання – І. Булах та ін. Над питаннями розробки мультимедіа та використання комп'ютерів при викладанні різних предметів працювали М. Коваль, Л. Шевченко та ін. Психолого-педагогічні аспекти й технології створення дистанційного курсу досліджували В. Кухаренко, О. Рибалко, Н. Сиротенко та ін. Організаційно-педагогічні засади дистанційної освіти знайшли своє висвітлення в наукових працях Г. Воронки, П. Дмитренко, І. Лещенко, О. Малярчук, В. Олійника, В. Пасічника, О. Собаєвої, Б. Шуневича та ін.

Аналіз теорії та практики з проблеми, яка вивчається, дав можливість виявити низку суперечностей між: швидким розвитком інформаційного суспільства та недостатнім рівнем розробленості науково-теоретичного забезпечення організації дистанційного навчання на Україні; потребою суспільства у викладачах, які володіють вміннями та навичками використовувати потенціал дистанційних технологій, і реальним станом і характером підготовки фахівців щодо реалізації ДО; потребою у впровадженні нових інформаційно-комунікаційних технологій в освітній простір і рівнем готовності викладачів до здійснення ДО; потребами розвитку освіти шляхом запровадження дистанційних програм і недостатністю організаційно-методичного, психологічного та технологічного забезпечення освітнього процесу.

Актуальність означеної проблеми визначена відсутністю системного вивчення й окремо-

го аналізу українського досвіду реалізації ідей дистанційного навчання на Україні, гострою потребою у вивченні психологічного комфорту всіх учасників навчального процесу, відпрацюванням психологічного забезпечення освітнього процесу у системах ДО, що сприятиме поліпшенню засвоєння знань, а це безпосередньо позначається на ефективності роботи викладачів і слухачів в дистанційному середовищі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Основною ідеєю ДО є створення **навчального інформаційного середовища (НІС)**, що охоплює комп'ютерні інформаційні джерела, електронні бібліотеки, відео– та аудіотеки, книги і навчальні посібники. Складниками такого навчального середовища є як слухачі, так і викладачі, взаємодія яких здійснюється за допомогою сучасних телекомунікаційних засобів. Таке навчальне середовище дає унікальні можливості слухачам для одержання знань як самостійно, так і під керівництвом викладачів [5].

Існування й успішне функціонування людини в новому психологічному середовищі висуває до неї низку специфічних вимог: вміння виділити й відфільтрувати інформацію з великого інформаційного потоку, здатність коротко, точно і грамотно формувати повідомлення або записати, вміння правильно розподіляти навантаження і швидко обробляти одержувану інформацію.

До головних проблем створення і впровадження систем ДО є комп'ютерно-технологічна, організаційно-управлінська, психолого-педагогічна, фінансово-економічна і нормативно-правова. Поряд з усвідомленням необхідності комплексного і збалансованого вирішення кожної з цих проблем слід виділити психологічну, як таку, теоретичне і практичне вирішення якої сьогодні є завданням найбільш складним, до необхідної межі не визначеним і тому належним чином не розв'язаним.

Мета дослідження. Головною метою цієї роботи є розкриття понять «дистанційне навчання», «дистанційна освіта», «інформаційно-освітнє середовище», «прокрастинація», «тьютор» та проведення теоретичного аналізу місця психологічного забезпечення у системі ДО України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дистанційна форма навчання дає сьогодні можливість створення систем масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією, незалежно від годинних і просторових поясів. Крім того, системи ДО дають рівні можливості всім людям незалежно від соціального статусу в будь-яких районах країни і за кордоном реалізувати права людини на освіту і отримання інформації. Саме ця система може найбільш адекватно і гнучко реагувати на потреби суспільства і забезпечити реалізацію конституційного права на освіту кожного громадянина України [5].

ДО представляє собою високотехнологічний продукт науково-технічної революції, що широко використовує ідею маркетингового підходу до обслуговування слухачів, чим і пояснюється його активне поширення в усьому світі. Сьогодні дистанційне навчання органічно включає в себе комп'ютерні та Інтернет-технології навчання.

Сучасні технології є сполучною ланкою між слухачем і викладачем, яких можуть розділяти тисячі кілометрів. Навчання ведеться за допомогою корпоративної мережі, мережі Інтернет, e-mail і за допомогою інших сучасних засобів зв'язку.

Дистанційне навчання докорінно відрізняється від традиційних форм навчання [1]. При розгляді дистанційного навчання як діяльності, опосередкованої комп'ютерними технологіями, треба відзначити, що вона характеризується низкою психологічних особливостей в порівнянні з традиційними формами навчання, а саме:

- особливостями контингенту осіб, які навчаються (дорослі люди, фахівці, які спираються на власний досвід, мають професійні знання; установлені соціальні ролі, відрізняються інерційністю системи смислів, цінностей, оцінних критеріїв та ін.);

- специфікою надання освітніх послуг (**асиміляція** (злиття) нових знань у структуру особистісних смислів, досвіду керівників, зміна професійних установок);

- специфікою діяльності викладачів у системі ДО (підвищені вимоги до рівня професіоналізму й ерудованості викладачів, установка на власний професійний і особистісний розвиток, володіння методами активного соціально-психологічного навчання);

- образ-Я характеризується менш позитивним ставленням до себе;

- **фрустрованість** (безперспектива очікування) освітніх потреб.

Треба враховувати також певні комунікаційні обмеження, а саме:

- певна ізоляваність студента в віртуальній академічній групі;

- обмеження, що перешкоджають розвитку групової комунікації, групової єдності;

- технічні засоби групової комунікаційної діяльності викладача і слухача, що створюють штучний і неповноцінний, в традиційному розумінні, комунікативний простір;

- невміння точно й зрозуміло висловити свої думки, особливо в чатах і коротких повідомленнях;

- труднощі короткого формулювання та стисло аргументування своєї позиції під час навчального процесу, особливо у чатах та відеоконференціях.

Введення ДО принципово змінює ролі позиції викладач – слухач. При традиційній формі навчання викладач виступає як інтерпретатор знань. З розширенням освітнього простору функцію інтерпретації знань приймає на себе слухач, а викладач виступає координатором цих знань. Він консультує слухачів, спрямовує роботу пізнавальних процесів слухача, тобто бере на себе функції супроводу професійного становлення слухача.

Сьогодні більшість викладачів має середній і молодик вік, тому їм легко дається технічний бік комунікацій, але часто не вдається реалізувати ціннісно-орієнтаційну (передачу суспільно-значущих і професійно-важливих норм і цінностей) та спонукальну (підтримка та мотивація діяльності слухача) цілі спілкування між викладачем і слухачем [2].

Також слід зауважити на таких психологічних закономірностях як сприйняття, пам'ять, мислення, увага, оскільки пізнавальні процеси

слухачів безпосередньо впливають на засвоєння навчального матеріалу. Існує низка незалежних від особистісних характеристик особливостей, які слід враховувати при розробці навчально-методичних матеріалів, зокрема такі:

- органи чуття людини обмежені у своїй можливості реагувати на інформаційні сигнали, відтак сприймають лише дозовану кількість повідомлень із навколишнього середовища; і якщо повідомлень багато, то мозок зазнає інформаційного перенасичення (перенавантаження);

- людина сприймає світ залежно від того, що вона очікує сприйняти, через те її свідомість більшою мірою реагує на нове і несподіване;

- «ефект технічного перенасичення» полягає в тому, що людина не спроможна без варіювання виконувати одноманітні завдання протягом навіть нетривалого часу, тому іноді непомітно для себе вона змінює задачу, яку розв'язує.

Ураховання окреслених вище психологічних особливостей слухачів освітнього процесу у веб-середовищі дистанційного навчання значно підвищує його ефективність, робить робоче спілку-

вання простим, доброзичливим, приємним, а навчання – результативним!

Висновки. У ході нашого аналізу, ми з'ясували, що дистанційна форма навчання має свої відмінності від традиційної форми навчання та характеризується як якісно новий, прогресивний вид навчання, у якому переважає самостійне навчання з використанням сучасних технічних засобів трансляції інформації [1]. Здійсненню самостійної діяльності слухачів можуть завадити такі психологічні проблеми, як відсутність досвіду самостійної роботи, недостатня волява саморегуляція, вплив групових настановлень, знеособлене спілкування тощо.

Отже, за підсумками нашого аналізу ми можемо з упевненістю стверджувати, що базовим підґрунтям ефективного розвитку дистанційного навчання є психологічне забезпечення у системі ДО. Без урахування психології людини, психології взаємодії, причому у більшості випадків опосередкованої, неможливо реалізувати основні вимоги до ДО України, які на сьогодні сформульовані дослідниками.

Список літератури:

1. Биков В.Ю. Інформатизація загальноосвітньої і професійно-технічної школи України: концептуальні засади і пріоритетні напрями / за ред. Т. Левовицького, І.А. Зязюна, Н.Г. Ничкало, І. Вільш. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. 2003. № 4. С. 501–515.
2. Борзенко О.П. Особливості організації дистанційного навчання в Україні. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського* : зб. наук. праць «Сучасні тенденції у педагогічній освіті і науці України та Ізраїлю: шляхи до інтеграції», 2011. С. 13–20.
3. Кудрявцева С.П., Колос В.В. Міжнародна інформація : навч. посібник. Київ : Видавничий дім «Слово», 2005. 400 с.
4. Ліщинська Л.Б. Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія : матеріали міжвузівського вебінару (Вінниця, 31 березня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 101–102.
5. Положення про дистанційне навчання : Наказ міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 № 466 / Міністерство юстиції України, 2013. № 703/23235.
6. Проект концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років. Київ : Міністерство освіти і науки України. URL: <http://ru.osvita.ua/news/43501/> (дата звернення: 02.09.2019).

References:

1. Bykov, V.Y. (2003). Informatization of general education and Vocational School of Ukraine [Informatyzatsiia zahalnoosvitnoi i profesiino-tekhnichnoi shkoly Ukrainy: kontseptualni zasady i priorytetni napriamy]: Conceptual foundations and priority areas of / eds. T. Levovickij, I.A. Zyzyoung, N.G. Nychkalo, I. Wilsch. *Vocational Education: pedagogy and psychology*, no 4, pp. 501–515.
2. Borzenko, O.P. (2011). Vocational Education: pedagogy and psychology [Osoblyvosti orhanizatsii dystantsiinoho navchannia v Ukraini]: *Scientific Herald of the South Ukrainian National Pedagogical University K.D. Ushynsky*: collection of scientific works “Current trends in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: ways to integrate”.
3. Kudryavtseva, S.P., & Kolos, V.V. (2005). International information [Mizhnarodna informatsiia]. Kyiv : Publishing house “Slovo”.
4. Lischinska, L.B. (2017). Distance learning as a modern educational technology [Dystantsiine navchannia yak suchasna osvitnia tekhnolohiia]: *Materials of Interuniversity Webinar* (Vinnitsia, March 31, 2017), Vinnitsya.
5. Regulation on distance learning (2013). [Polozhennia pro dystantsiine navchannia] : Order of Ministry of Education and Science of Ukraine from April 25, 2013 № 466/ Ministry of Justice of Ukraine, Kyiv, № 703/23235.
6. Draft concept for education development of Ukraine for the period of 2015–2025 [Projekt kontseptsii rozvytku osvity Ukrainy na period 2015–2025 rokiv]. Kyiv : Ministry of Education and Science of Ukraine: <http://ru.osvita.ua/news/43501/> (accessed 02.09.2019).